

ТУРСКО – ИРАНСКИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ В ПЕРИОДА 2002 – 2013 Г.

Живко Димитров,
докторант департамент „Политически науки“, факултетен номер F67428

От началото на 21-и век се наблюдава едно значително подобряване на двустранните отношения между Турция и Иран. Новата динамика в политическите им отношения придава и едно допълнително ускорение на икономическите отношения, което е най-очевидно в забележителния ръст на двустранната търговия. Нейният обем се повишава с бързи темпове и достига безпрецедентни нива - от около 1 млрд. щ. д. през 2000 г. до 21.8 млрд. щ. д. през 2012 г. (въпреки известния спад през 2013 г. до 14,6 млрд. щ. д.¹), превръщайки я в обединяващата сила с най-голям принос за продължаващото повече от десетилетие турско-иранското сближаване.

В основата на мотивите на двете държави да засилят двустранните си икономически и търговски отношения са увеличаващият се глад на турската икономика за ирански енергийни ресурси, както и желанието на Техеран да създаде надеждни търговски връзки в контекста на наложените му от Запада санкции. Разбира се енергетиката има водеща роля, като Иран е доставчик номер две на природен газ и на 40% от суровия петрол за Турция.² По този начин Турция позволява на Иран да запази икономиката си на повърхността, въпреки икономическите санкции, давайки му възможност за „гълтка въздух“ в труден момент.

Забележителното развитие и огромният потенциал на двустранните икономически отношения произлизат от една интересна симбиоза, която Анкара и Техеран постигат от началото на века: Турция има нужда от Иран за осигуряване на енергийната си сигурност и влияние, докато Техеран има нужда от своя съсед, за да

¹ Ünal, S., Ersoy, E. „Political Economy of Turkish-Iranian Relations: Tree Asymmetries”, March 2014, http://www.orsam.org.tr/en/enUploads/Article/Files/20141016_serhat.unal.eyup.ersoy.pdf/

² Yahya, H., „Iran-Turkey: Relations of old friends <http://www.tehrantimes.com/oped/114936-iran-turkey-relations-of-old-friends> , 08.04.2014

преодолее доскоро нарастващата си изолация.³ Турция изпитва енергиен глад за все по-растящата си икономика, който Иран като един от световните лидери в добива на нефт и природен газ е в състояние напълно да задоволи. От друга страна Иран енергично се стреми да разшири икономическите си връзки с Турция, особено на фона на наложените му от Запада санкции, с основна цел да задоволи нуждите си от индустриални стоки, които Турция може да му достави в голямо количество. Постепенно с подкрепата и насърчението на двете правителства, през последните години икономическата взаимозависимост между Иран и Турция се увеличава, като това става независимо от понякога възникващото политическо напрежение между тях.

Усилията на двете правителства за насърчаване на търговско-икономическите им отношения

Бурното развитие на търговско-икономическите отношения се свързва с идването на власт през 2002 г. в Анкара на Партия на справедливостта и развитието (ПСР) и водената от нея нова турска външна политика за развиване на икономическите и търговските отношения със съседните държави, включително Иран. Именно новият външнополитически курс, разработен от външния министър Ахмет Давутоглу, за подобряване на отношенията с държавите от Близкия изток на базата на разширяването на търговско-икономическите връзки стои в основата на подобряването на турско-иранските отношения след 2002 г.⁴ Постепенно движеща сила в турската външна политика става превръщането на Турция в „търгуваща държава“⁵. За разлика от опиращите на военната си мощ и агресивно поведение страни, „търгуващите държави“ поставят акцента в отношенията си с другите страни на икономическата взаимозависимост. Интересите на тази група страни се определят не толкова от съображения за гарантиране на националната сигурност, колкото от икономически фактори като търговията, разширяването на експортните пазари и преките чуждестранни инвестиции.

Техеран също се фокусира върху регионализма и си поставя за цел в своя 20-годишен Документ да се превърне до 2025 г. в най-голямата регионална технологична и

³ Heydarian, R., „Iran-Turkey Partnership on Ice”, http://www.huffingtonpost.com/richard-javad-heydarian/iranturkey-partnership-on_b_2256707.html , 01.03.2013

⁴ Habibi, N., „Turkey and Iran: Growing Economic Relations Despite Western Sanctions”, <http://www.brandeis.edu/crown/publications/meb/MEB62.pdf>, May 2012

⁵ Концепция за външната политика на Турция на политолога Кемал Кириджди, Синан Ульген, „Место под солнцем или петнадцать минут славы? Новый внешнеполитический курс Турции”, http://carnegieendowment.org/files/Ulgen_WorkingPapers_final_rus.pdf , 2011

икономическа сила. Иран се стреми: да развитие търговските си и инвестиционни отношения с непосредствените си съседи, сред които попада и Турция; да използва богатата си ресурсна база за създаване на енергийна взаимозависимост чрез сътрудничество в областта на търговията с нефт, газ и електрическа енергия; да използва регионалните си отношения за подкопаване на западния натиск, особено чрез заобикаляне на санкциите. Иран се надява със създаването на все по-голяма икономическа взаимозависимост с непосредствените си съседи да ги принуди да не допуснат пълна иранската изолация. Интересното е, че в тези си усилия Техеран променя своя подход към съседните държави, като се опитва да изчисти отношенията си с тях от всякакви идеологически влияния. Той поставя регионалните си отношения в повечето случаи, на една много прагматична основа, с акцент върху инвестициите в инфраструктура, газопроводи и електропреносни мрежи. Така от иранска гледна точка, Турция се превръща в идеален съюзник и търговски партньор, съчетавайки в себе си някои от основните характеристики, които управляващите в Иран търсят: тя е сред водещите мюсюлмански страни; тя предлага големи търговски и инвестиционни възможности за Иран, включително и заради близките си отношения със САЩ; и накрая нейната икономика може да предложи на Иран достъп до различна технологична и финансова помощ за целите на неговите проекти.⁶

Правителството на ПСР осъществява много активни дипломатически усилия, с подкрепата на бизнес общността в Турция, за да се насърчава по-силните икономически връзки с Иран и арабските страни. Турско-иранските дипломатически срещи през последните години са доминирани от икономически теми и водят до сключването на няколко икономически споразумения, чийто обхват излиза далеч извън обикновените двустранни отношения в сферата на търговията и инвестициите.⁷

Икономическите отношения между Анкара и Техеран започват да се подобряват значително след първата официална среща между турския президент тогава Ахмет Недждет Сезер и иранския президент Махмуд Ахмадинежад през 2002 г., след която фокусът в турско-иранските отношения се измества от политиката върху икономиката. По време на визитата си турският премиер заявява: *„Ние искаме да развиваме отношенията си с всички съседни държави; преди всичко, с Иран, на*

⁶ Khajehpour, B., „The role of economic & energy relations with Turkey and Russia in Iran’s national strategy“, http://csis.org/files/attachments/120529_Khajehpour_Russia_Turkey_in_Iran_National_Strategy.pdf, 29.03.2012

⁷ Habibi, N., „Turkey and Iran: Growing Economic Relations Despite Western Sanctions“, <http://www.brandeis.edu/crown/publications/meb/MEB62.pdf>, May 2012

*принципите на добросъседството, ненамесата и взаимното уважение*⁸

През годините след 2002 г. двете страни сключват редица споразумения и меморандуми за разбирателство, които ги ангажират в по-тесни икономическа отношения и насърчават нарастването на търговския стокообмен между двете държави.

Някои от тези двустранни споразумения, като тези за насърчаване и защита на взаимните инвестиции и за избягване на двойното данъчно облагане, са подписани преди идването на власт на ПСР през 2002 г., но реалното им влизане в сила започва едва през 2005 г. След идването си на власт ПСР поеме водеща роля за стимулиране трансграничната търговия между 13 провинции в източната част на Анадола и съседите на Турция. През 2003 г. правителството издава указ, който предвижда намаляване на митата върху селскостопанската продукция с 40% и със 100% на тези на промишлените продукти, внесени от Иран, Ирак и Сирия.⁹ Освен това Турция и Иран подписват редица меморандуми за разбирателство и декларации за съвместни намерения, в които се ангажират за по-тясно икономическо сътрудничество в области като енергетиката и транспорта.

Традиционно голяма част от търговията между Турция и Иран се осъществява в деноминирани щатски долари или евро. През 2008 г. Турция и Иран започват подготовка на процес за даване на възможност на турските и иранските компании да търгуват в техните национални валути. Така през 2009 г. ПСР приема постановление за премахване на последните ограничения, свързани с употребата на иранския риал от турските банки. През същата година това правят и иранските власти, които разрешават на иранските финансови институции да извършват сделки с турски лири.

Двете страни са сред водещите членове на два търговски съюза - Организацията за икономическо сътрудничество (ЕСО)¹⁰, която е регионална търговска и инвестиционна общност, както и Д-8, който е съюз на осемте водещи и с най-многобройно население ислямски страни, включващ Иран, Турция, Малайзия, Индонезия, Египет, Нигерия, Пакистан и Бангладеш.¹¹ Анкара и Техеран полагат усилия да подпишат помежду си митническо споразумение, което да допринесе за това ЕСО да стане по-ефективна. Въпреки това амбициозната цел, която си поставят двете страни, да

⁸ Elik, S. - „Iran-Turkey relations 1979 – 2011”, London-New York: Routledge, 2012, p.167-168

⁹ Jenkins, G.H., „Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations With Iran”, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/1205Jenkins.pdf>, May 2012

¹⁰ Членове на ЕСО са Афганистан, Азербайджан, Иран, Казахстан, Киргизстан, Пакистан, Таджикистан, Туркменистан, Турция и Узбекистан.

¹¹ Khajehpour, B. „Five Trends in Iran-Turkey Trade, Energy Ties”, <http://www.al-monitor.com/pulse/fr/originals/2013/10/iran-turkey-trade-energy-ties-increase-five-reasons.html> , 31.10. 2013

превърнат организацията в зона за свободна търговия, все още не е постигната.

Турция и Иран също така установяват редица двустранни механизми. Най-активни е Съвместната турско-иранска икономическа комисия, която редовно събира турски и ирански държавни служители в подкрепа на подобряването на икономическите отношения. По-ефективни са механизмите в частният сектор, които са фокусирани върху увеличаване на търговията чрез улесняване на контактите между компании от двете страни. Най-влиятелен е създаденият през 2001 г. турско-иранския бизнес съвет (ТИБС), който провежда редовни срещи в Турция и Иран и организира реципрочни посещения от делегации от бизнесмени.

Насърчаването на икономическите отношение в пограничните области

Иран и Турция активно насърчават двустранните инвестиции и търговия в гранични помежду им райони. Това се дължи на значителната промяна в отношението между двете правителства. През 1990-те години правителството на Иран като цяло е недовърчиво към културното и икономическо взаимодействие между Турция и тюркоезичните провинции в северозападната част на страната – Източен Азербайджан, който се намира в близост до границата между Турция и Иран, страхувайки се от пантюркизъм и етнически размирици. По същия начин турското правителство е подозрително по отношение на контактите между иранците и населението на източните турски провинции, опасявайки се, че то би могло да бъде използвано от Иран за оказване на подкрепа на радикални ислямисти и кюрдски сепаратисти.

От 2008 г. двете правителства започват да преодоляват взаимните си опасения и активно да насърчават по-тесните икономически връзки между своите гранични провинции. През 2009 г. Иран облекчава митническите си разпоредби в провинция Източен Азербайджан, за да улесни търговията със съседната провинция Ван в Турция. Това е последвано от откриването на трети гранично-пропускателен пункт Рази - Капъ Кьой през 2010 г., с цел отговор на нарастващото движение на хора и стоки между двете страни. През същата година двете страни се споразумяват също така за създаване на съвместна индустриална зона в Иран, близо до Макоу (на около 50 км от границата с Турция).

Значителна част от осъществяваните контакти в частния сектор са между турски дружества и ирански предприятия, притежавани от членове на

тюркскоговорящото азерско малцинство.¹² Табриз, столицата на провинция Източен Азербайджан в Иран е седалище на голям брой турски фирми, които се възползват от по-ниските производствени разходи в тази област и езиковата близост с местното азерско население. През март 2012 г. турските фирми представляват половината от всички чуждестранни инвеститори в зоната за чужди инвестиции в Табриз.¹³ Доказателство за нарастващото значение на регионалната гранична търговия между двете страни е посещението в Тебриз на турския президент Абдула Гюл през февруари 2011 година.¹⁴

Задълбочаващите се търговски връзки между граничните провинции допълнително засилват икономическата взаимозависимост на Иран и Турция. По-слабо развитите източни провинции на Турция (в която ПСР се радва на значителна подкрепа) са основните печеливши от трансграничната търговия. Освен това нарастващият обем на стоки, транспортирани през граничните пунктове между двете страни, прави по-лесно за Иран контрабандирането на забранени от международните санкции стоки по дългата 320 мили турско-иранската граница.¹⁵

Двустранната търговия – дисбаланс в полза на Иран

През 2013 г. обемът на двустранната търговия между Иран и Турция достига 14.6 млрд. щ. д., което представлява известен спад в сравнение с предходната 2012 година, когато благодарение на бума в търговията с благородни метали се регистрира рекордното ниво от 22 млрд. щ. д.¹⁶ А за 2015 г. двете страни се ангажират да увеличат обема на двустранната си търговия до 30 млрд. щ. д. годишно, след подписания специално за целта меморандум за разбирателство, по време на официалното посещение през февруари 2011 г. в Иран на тогавашния турски президент Абдула Гюл.

Иранският експорт за Турция през 2012 г. възлиза на 11,4 млрд. щ. д., като се състои главно от природен газ и нефт, както и неголеми количества стоки на леката промишленост (за около 1 млрд. щ.д.). През 2012 г. износьт на Турция за иранския пазар

¹² Jenkins, G.H., „Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations With Iran”, <http://www.silkroadstudies.org>, 2012

¹³ “Zirsakhthaye Lazem Baraye Tose-eie Azarbaijan Sharghi Mohayyast”, February 27, 2012, <http://www.investin-ea.ir>, Habibi, N., Turkey and Iran: Growing Economic Relations Despite Western Sanctions”, 2012, <http://www.brandeis.edu>

¹⁴ Habibi, N., Turkey and Iran: Growing Economic Relations Despite Western Sanctions”, 2012, <http://www.brandeis.edu>

¹⁵ “From Flat-Screen TVs to Dutch Flowers: Iranian Smugglers Defy Sanctions Threat,” Guardian, <http://www.theguardian.com/world/2012/jan/23/iranian-smugglers-defy-sanctions-threat>, 23.01.2012

¹⁶ Ozertem, H. „Wither Turkish-Iranian economic relations?”, <http://www.turkishweekly.net/columnist/3851/wither-turkish-iranian-economic-relations.html>, 28.02.2014

е на стойност 9,9 млрд. щ. д., състоящ се основно от злато (особено през периода 2011-2012 г.), желязо, текстил и индустриални стоки. По този начин се оформя един търговски баланс, който очевидно е в полза на Иран. Турският търговски дефицит расте, като след регистрираните през 2012 г. около 2,5 млрд. щ. д. през 2013 г. той е вече 6,2 млрд. щ. д.¹⁷ Това превръща Турция в третият най-голям пазар за ирански импорт и експорт, докато Иран е съответно шести и трети в турската външна търговия.¹⁸

По-големите ползи за Иран от двустранната търговия се дължат и на факта, че затворената иранска икономика създава значителни затруднения за турските износители. Тези проблеми са свързани с налагането на високи тарифи за потребителските стоки, чести промени в тарифните ставки, закъснения в разрешителни за внос, скъпо гориво за турските камиони, както и продължителни закъснения на митническите пунктове. Въпреки осъществените няколко кръга на преговори, Иран все още поддържа силен контрол върху вноса си чрез сложна и произволна тарифна система, която налага сравнително високи нива за най-популярните турски стоки. В началото на 2012 г. турските износители съобщават, че кумулативния ефект от високите мита, прекомерните бюрократични процедури и такси за гориво ги принуждават да предлагат стоките си в Иран на до три пъти по-високи цени спрямо пазара на същите стоки в Турция.¹⁹ В Иран турските стоки също така са изправени пред силна конкуренция и от страна на китайските продукти.²⁰ Всички тези пречки са причина много турски износители да ограничат бизнеса си с Иран и да търсят по-гостоприемни пазари за тяхната продукция.

Очакванията за промяна са свързани с подписаното в началото на 2014 г., при посещението на тогавашния турски министър-председател Ердоган в Техеран, споразумение за преференциална търговия, което да доведе до компенсиране на тези разлики и до засилване на турския износ на индустриални стоки за Иран. Макар при настоящата икономическа ситуация, постигането на планирания общ обем от 30 млрд. щ. д. на двустранната търговия през 2015 г., да изглежда труден за осъществяване, потенциалът за развитие на търговията между Турция и Иран е огромен. На първо място той е във възможността за удвояване на иранските доставки на природен газ за Турция.

¹⁷ Ünal, S., Ersoy, E. „Political Economy of Turkish-Iranian Relations: Tree Asymmetries”, March 2014, http://www.orsam.org.tr/en/enUploads/Article/Files/20141016_serhat.unal.eyup.ersoy.pdf/

¹⁸ Turkish Embassy in Tehran, January 2014, <http://www.musavirlikler.gov.tr/index.cfm>

¹⁹ Jenkins, G.H., „Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations With Iran”, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/1205Jenkins.pdf>, May 2012

²⁰ Habibi, N., „Turkey and Iran: Growing Economic Relations Despite Western Sanctions”, <http://www.brandeis.edu/crown/publications/meb/MEB62.pdf>, May 2012

На второ място в това Турция да завземе още по-голям дял от реекспорта на стоки за Иран през ОАЕ – неговия най-голям партньор в тази сфера. Тази възможност е голяма, тъй като само за една година обема на официалния ирански внос през обединените емирства спадна с 54% – от 19,7 млрд. щатски долара през 2012 г. до 9,2 млрд. щ. д. през 2013 г.²¹ И на последно място, въпреки всички трудности турските фирми имат все по-нарастващо присъствие в Иран именно в секторите на растеж като строителството, селското стопанство и енергетиката.²²

Водещата роля на търговията с енергоресурси

В основата на все по-разширяващия се търговски обмен между Турция и Иран стои разрастващата се търговия с енергийни суровини и по-конкретно с вноса на ирански природен газ в Турция. Така енергийната сфера се превръща във важна движеща сила във все по-задълбочаващото се турско-иранско икономическо сътрудничество. Енергийната търговия има огромен ефект върху турско-иранските икономически връзки не само заради дела ѝ в двустранната търговия, но и заради нейната жизненоважна стратегическа значимост и за двете държави. Турция като бързоразвиваща се икономика страда от липсата на собствени въглеводородни ресурси, с които да задоволи все по-нарастващите си нужди. От друга страна Иран разполага с едни от най-големите находища от природен газ и нефт²³, но няма достатъчен индустриален капацитет за тяхната преработка. Тези икономически нужди правят напълно естествено двете страни да намерят общ интерес в търговията с енергийни ресурси. През 2007 г. външният министър на Турция Ахмет Давутоглу заявява: *„като развиваща се икономика и заобиколен от енергийни ресурси, Турция се нуждае от иранската енергия като естествено продължение на националните си интереси.“*²⁴ През 2013 г. при търговски оборот между двете страни на стойност 13,5 млрд. щ. д., дялът на иранския износ на нефт и газ е на стойност 7,6 млрд. щ. д.²⁵

Напоследък капацитетът на Иран за износ на газ непрекъснато расте, докато Турция все повече се интересува от увеличаване на неговия внос. Иран също така има големи възможности за изграждане през негова територия на трансрегионални

²¹ Bozorgmehr, N. „Iran seeks closer trade ties with UAE as nuclear talks lift mood“, <http://www.ft.com/cms/s/0/52227414-f857-11e3-815f-00144feabdc0.html#axzz3gst4f0Iu>, June 29, 2014

²² Khajepour, B., „The role of economic & energy relations with Turkey and Russia in Iran’s national strategy“, http://csis.org/files/attachments/120529_Khajepour_Russia_Turkey_in_Iran_National_Strategy.pdf, 29.03.2012

²³ Иран е на първо място в света по запаси на природен газ и на второ по запаси на нефт.

²⁴ Erimtan C., „Turkey’s Tehran thaw: What lies behind Erdogan’s rapprochement with Iran“, <http://rt.com/op-edge/turkey-iran-thaw-history-521/>, 11.02. 2014

²⁵ Пак там.

газопроводи, свързващи богатите на ресурси каспийски държави и страните от Персийския залив с Европа и Азия. Но всичко това изисква да бъдат направени някои нови инвестиции в тръбопроводните връзки между двете държави.

В същото време Иран е труден и непредсказуем партньор. В редица случаи той прекъсва в продължение на няколко седмици през зимните месеци доставките на газ за Турция. Тези прекъсвания се дължат по-скоро на проблемите във вътрешната газоразпределителна система на Иран, отколкото са политически мотивирани. Въпреки това, те продължават дълго време и увреждат репутацията на Иран като надежден партньор.

Поддържането и засилването на търговията с енергоресурси обаче не е само плод на желанието на Турция. Иран също се стреми да превърне своите природни ресурси в икономическа власт чрез енергийните си отношения с Турция. От гледна точка на енергийната геополитика, Турция заема централно място и служи като естествен мост между богатите на енергийни ресурси страни и жадните за тях развити икономики. Иран, като един от първата група, има ограничени възможности извън транзита през Турция за пренасяне на природен газ до Европа. Поради тази причина и заради разрастващия се турски енергиен пазар, за Техеран се е превърнало в почти задължително условие да установи и поддържа сътрудничество в енергийната сфера с Анкара.²⁶ Това прави Техеран зависим от Анкара, защото докато Иран разчита на природния газ като средство за регионално влияние, това се превръща и в негова стратегическа слабост - както на икономиката му, така и на неговата външна политика. А това предвещава да благоприятства установяването на взаимноизгодни и устойчиви турско-ирански икономически отношения.²⁷

Търговията с природен газ

Макар енергийната търговия между Турция и Иран да не включва само тази с природния газ, но и петрол и електричество, нейният диспропорционален дял е очевиден. Търговията с природен газ между двете страни започва с договора от 1996 г., много преди ПСР да дойде на власт в Турция през ноември 2002 г. През август 1996 г. при първото си посещение в чужбина министър-председателят на Турция Неджметин Ербакан подписва 22-годишен договор за внос на природен газ от Иран, на стойност от

²⁶ Winrow, G. "Turkey and East-West Gas Transportation Corridor", *Turkish Studies*, Vol. 5, No. 2, 2004, p. 30.

²⁷ Ünal, S., Ersoy, E. „Political Economy of Turkish-Iranian Relations: Tree Asymmetries”, March 2014, http://www.orsam.org.tr/en/enUploads/Article/Files/20141016_serhat.unal.eyup.ersoy.pdf/

23 милиарда щ. д.²⁸ В първоначалното споразумение се предвижда Иран да доставя на Турция 10 млрд. куб. м газ годишно. В бързината си да сключи сделката, Ербакан се съгласява да плати висока цена за газа и да приеме клаузата „вземи или плати”, като ангажира Турция да плащат за минимум 87% от годишния обем на газопровода, независимо от консумацията. След известни закъснения в строителството на дългия 2 577 км газопровод между Табриз и Ерзурум, през 2001 г. той е пуснат в действие, но само година по-късно е спрян след турски оплаквания за качеството на доставения природен газ. Всъщност по този начин Турция започва да оказва натиск върху Иран за преговаряне и намаляване на цената. В резултат много скоро през същата 2002 г. турското правителство обявява, че е договорило намаление в цената с 9-12 % - в зависимост от консумацията - и е убедило иранците да се намалят клаузата „вземи или плати” от 87 % до 70 %.²⁹

Въпреки споразумението от 2002 г. газопроводът и търговията с газ продължават да се превръщат в обект на непрекъснати спорове и взаимни обвинения в некоректност. Турция продължава да настоява за по-нататъшно намаляване на цената. През 2006, 2007 и 2008 г. Техеран временно прекъсва доставките през средата на зимата, обяснявайки това с технически проблеми, които според турските власти са само претекст, за да се прикрие отклоняването на газ за покриване на недостига на вътрешния ирански пазар. В отговор Иран обвинява Турция в намирането на фалшиви извинения, за да се избегне изпълняването на произтичащите ѝ задължения по клаузата „вземи или плати”. А в допълнение, от 2006 г. Кюрдската работническа партия (ПКК) редовно извършва саботаж срещу газопровода, понякога принуждавайки изпомпването да бъде спряно за повече от десет дни - въпреки че повечето от тези атаки са извършвани през лятото, когато търсенето на природен газ е най-ниско.

Първоначално доставките по тръбопровода Тебриз - Ерзурум е планирано да се увеличават от 4 млрд. куб. м през 2002 г. до достигане пълния му капацитет от 10 млрд. куб. м през 2007 г. Всъщност само 6.05 млрд. куб. м³⁰ са пренесени по газопровода през 2007 г. През 2008 г. и 2009 г. общо доставките възлизат съответно на 4.11 млрд. куб. м и 5,24 млрд. куб. м, в резултат на комбинация от забавяне на икономическата активност в Турция и свръхпредлагане на природен газ от други страни. Обемът се увеличава до 7.77 млрд. куб. м през 2010 г., което прави Иран втория, след Русия, най-голям

²⁸ През 2000 г. обхвата на договора е разширен до 25 г.

²⁹ Jenkins, G.H., „Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations With Iran”, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/1205Jenkins.pdf>, May 2012

³⁰ Според доклад на Turkish Energy Markets' Regulatory Board (EPDK) за 2011 г.

доставчик на природен газ на Турция с 20,04% от общия обем от 38.04 млрд. куб. м. През следващите две години (2011 и 2012 г.) обаче под американски натиск, Турция се принуждава да намалява доставките на ирански природен газ.

Иран е важен за Турция, т.к. енергийната сигурност на турската икономика е изправена пред сериозна заплаха - през 2005 г. тя внася 66% от своя газ само от Русия. Заедно с Азербайджан, Иран представлява една от малкото възможни алтернативи за намаляване на тази зависимост. С увеличаването на доставките на ирански газ през 2010 г. започва и промяна в енергийната зависимост на Турция. През 2007 г. руските доставки на природен газ са 63,51% от общия внос на тази суровина в Турция, като през 2008 г. те отбелязват спад до 62,01%, а през 2009 г. и до 54,31%.³¹ През 2011 г. руския дял е 58 %, докато иранският се покачва до 19%.³² През последните години, Турция осъществява внос на руски газ през два тръбопровода: Западния газопровод, който минава през България и газопровода „Син поток”, която минава по дъното на Черно море. През 2011 г., Турция обявява, че няма да поднови договора на Западния газопровод, изтичащ през 2012 г. Решението е взето по финансови причини, след като Турция сключва договор за покупката на повече газ, отколкото ѝ е необходим за периода до 2016-2017 г. То е още един показател за увеличаващата се важност на доставките на ирански природен газ.³³ Така желанието за намаляване на зависимостта от руския природен газ и за различни източници на доставки се превръща във важен двигател за засилване на тесните икономически връзки, които се развиват между Анкара и Техеран.

Важността на иранските доставки на газ за Турция се подсилва и от факта, че природният газ е с основен дял от 44,7 %³⁴ в производството на електричество в страната, което от своя страна е жизненоважно за растежа на националната икономика. Именно тази структура на производството на електричество в Турция определя и значимостта на иранските газови доставки. Наред с това иранският газ е особено важен за енергоемкото производство на цимент в Турция и за задоволяване на битовите нужди

³¹ Jenkins, G.H., „Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations With Iran”, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/1205Jenkins.pdf>, May 2012

³² EPDK (Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu), “Doğal Gaz Piyasası Raporu 2011”, pp. 31-32, http://www.epdk.gov.tr/documents/dogalgaz/rapor_yayin/Dpd_Rapor_Yayin_Sektor_Raporu_2011_YML4K810nps7.pdf, Yili 2011

³³ Jenkins, G.H., „Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations With Iran”, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/1205Jenkins.pdf>, May 2012

³⁴ Ünal, S., Ersoy, E. „Political Economy of Turkish-Iranian Relations: Tree Asymmetries”, March 2014, http://www.orsam.org.tr/en/enUploads/Article/Files/20141016_serhat.unal.eyup.ersoy.pdf/

на голяма част от турското население.³⁵

Въпреки получаваните значителни количества и ниски транспортни разходи на доставяния в Турция ирански природен газ, той е най-скъпият газов внос в страната с цена от 500 щ. д. за 1 000 куб. м, при положение, че внасяният от Русия е на цена от 430 щ. д. за 1 000 куб. м.³⁶ Затова турското правителство прави непрекъснати опити да намали цените и на руския и на иранския газ. Преди посещението на Ердоган в Техеран в началото на 2014 г., турският министър на енергетиката Танер Йълдъз заяви, че подписването на нова енергийна сделка с Иран не е на дневен ред, тъй като турската страна очаквала иранската да направи предложение за отстъпка от цената на природния газ.³⁷ Според данни, цитирани от медиите, Турция плаща 490 щ. д. за 1000 куб. м, което е със 155 щ. д. повече, отколкото газа от Азербайджан и с 55 щ. д. повече, отколкото на газ от Русия. А високата цена на иранския газ освен, че оказва натиск върху дефицита по текущата сметка на Турция, води и до по-високи разходи за производството на електроенергия. В крайна сметка двете страни не постигат разбирателство по цената на природния газ и Анкара отнесе въпроса към международен арбитражен съд.

Въпреки тези трудности и независимо от все по-нарастващите възможности за износ на газ от страни като Азербайджан, увеличеният капацитет на Иран за добив и износ на газ правят непоклатима неговата водеща роля на регионален доставчик. Това означава, че перспективите за увеличаване на количествата ирански газ, внасяни в Турция, са добри, независимо от спада заради американските санкции срещу Иран през последните години.

Търговията с нефт

Над 85 % от общия внос на петрол на Турция се транспортира с танкери, което му придава по-голяма гъвкавост по отношение на доставчиците, в сравнение с природния газ, около 80 % от които се доставя чрез тръбопроводи.³⁸ Независимо от липсата на петролопровод между двете съседни държави, през 2010 г. Иран става най-големият доставчик на нефт за Турция, осигурявайки 43.13 % от общия внос на страната, в сравнение с 22,75% през 2009 година. В същото време делът на Русия, която

³⁵ Пак там.

³⁶ Altunsoy, İ. "Rusya Doğalgaza yüzde 8 değil, yüzde 4 indirim yaptı", *Zaman*, http://www.zaman.com.tr/ekonomi_haber-inceleme-rusya-dogalgaza-yuzde-8-degilyuzde-4-indirim-yapti_2071769.html, 30.03.2013

³⁷ Ozertem, H. „Wither Turkish-Iranian economic relations?“, <http://www.turkishweekly.net/columnist/3851/wither-turkish-iranian-economic-relations.html> , 28.02.2014

³⁸ Jenkins, G.H., „Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations With Iran“, <http://www.silkroadstudies.org>, 2012

преди това е била най-големият доставчик на петрол за Турция, е спаднал от 41% през 2009 г. до 11% през 2012 година. Анкара категорично заявява, че независимо от санкциите и през 2014 г. ще продължи да внася ирански петрол в размер от поне 5 млн. т (100 000 барела на ден), тъй като ако направи по-големи съкращения в обемите, по думите на енергийния министър Йълдъз това ще „заплаши нейната икономика“.³⁹

Въпреки че през последните години Турция и Иран се намират в почти перфектни отношения в областта на търговията с нефт,⁴⁰ нарастващото значение на Иракски Кюрдистан като енергиен доставчик за Турция е възможно да се превърне в пречка пред продължаването на това сътрудничество. През 2012 г., когато Иран заплашва да затвори пролива Ормуз в случай на петролно ембарго, говорителят на иракското правителство Али ел-Дебадж обяви, че се правят стъпки за развиване на Джейхан.⁴¹ През март 2014 г. Йълдъз заяви, че „Турция ще достави всички иракски петрол на световните пазари“ чрез „увеличаване капацитета на петролопровода Киркук-Юмурталък от 30 % до 100 %“.⁴²

Независимо от това двете страни имат нужда да развият търговията с петрол помежду си, тъй като Турция непрекъснато увеличава капацитета за преработка на своята нефтопреработвателна индустрия до 28,1 млн. т суров петрол, като в близките пет години се очаква към него да бъдат добавени още 25 млн. т.⁴³ Така преработвателният капацитет на Турция ще се увеличи почти двойно и ще повиши нуждата от внос на ирански суров петрол, независимо от санкциите. От друга страна, въпреки че Иран е сред световните износители на петрол, страната разполага с ограничен преработвателен капацитет и в значителна степен зависи от чуждестранните доставки, особено на бензин. И може да реши да задоволява нуждите си от дизелово гориво и бензин чрез турските рафинерии. По този начин обемът на двустранната търговия ще се увеличава и неблагоприятният дисбаланс във вреда на Турция ще се променя.⁴⁴

³⁹ Khajehpour, B. „Five Trends in Iran-Turkey Trade, Energy Ties“, <http://www.al-monitor.com/pulse/fr/originals/2013/10/iran-turkey-trade-energy-ties-increase-five-reasons.html>, 31.10. 2013

⁴⁰ Ünal, S., Ersoy, E. „Political Economy of Turkish-Iranian Relations: Tree Asymmetries“, March 2014, http://www.orsam.org.tr/en/enUploads/Article/Files/20141016_serhat.unal.eyup.ersoy.pdf/

⁴¹ <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2012/03/19/hurmuz-bogazinin-alternatifi-ceyhan-olacak>.

⁴² „Basra petrolü Yumurtalık'a akacak,” *Sabah*, March 10, 2014,

<http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2014/03/10/basra-petrolu-yumurtalika-akacak>, 10.3.2014

⁴³ EPDK, „Petrol Piyasası Raporu 2012”, p. 12.

http://www.epdk.org.tr/documents/petrol/rapor_yayin/Ppd_EMRA_SectoReport_2012.pdf

⁴⁴ Ünal, S., Ersoy, E. „Political Economy of Turkish-Iranian Relations: Tree Asymmetries“, March 2014, http://www.orsam.org.tr/en/enUploads/Article/Files/20141016_serhat.unal.eyup.ersoy.pdf/

Търговията с електрическа енергия

Независимо от това, че търговията с електрическа енергия между Турция и Иран е незначителна в сравнение с тази с петрол и природен газ, тя е също толкова показателна с 50 кратното увеличение на иранския внос в Турция за осем години - от 23,5 GWh през 2003 г. до 1074,5 GWh през 2011 година.⁴⁵ Двете страни имат съвпадение на интересите и в тази сфера. Иран планира да се превърне в доставчик на електрическа енергия за целия регион, като допълнение към провежданата от него външна политика.⁴⁶ От друга страна турската електропреносна компания TEIAS планира да увеличи възможностите за взаимно свързване на електроенергийните мрежи на Турция с нейните съседи, превръщайки я по този начин в енергиен мост.

Неенергийната търговия

Останалата търговия между Иран и Турция, несвързана с енергийните доставки, също е значителна. В допълнение към нефта и газа, Иран изнася и индустриални продукти за Турция. Именно нарастването на производството в неенергийните сектори е важно за Иран, тъй като то допринася за намаляването на безработицата и намаляването на социалното напрежение в страната. Според организацията за насърчаване на търговията на Иран, Турция е петата по големина дестинация за неенергиен износ на Иран.⁴⁷ Съответно Турция изнася за Иран стоки за 3 млрд. щ. д., включително земеделски продукти, автомобили и машини части. Турските фирми освен това правят значителни инвестиции в редица сектори на иранската икономика, включително недвижимите имоти.⁴⁸

Лошата транспортна инфраструктура затруднява търговията

Турция започва да играе все по-значителна роля като транзитна страна за внос в Иран, особено след налагането на международните санкции спрямо корабните линии към него. В публични изказвания ирански длъжностни лица често посочват Турция като транзитен маршрут за търговията им с Европа. Освен това съществуващите транспортни

⁴⁵ TEIAS (Turkish Electricity Transmission Company), "Mevcut Enterkonneksiyon Hatlarının Net Transfer Kapasiteleri Duyurusu", December 2013, <http://www.teias.gov.tr/Dosyalar/NetTransferKapasiteleri.doc> .

⁴⁶ "Iran to double electricity export to Turkey by late May", *Press TV*, April 4, 2012, <http://www.presstv.ir/detail/234603.html>

⁴⁷ Larrabee, F. S., Nader, A., "Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East", http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR200/RR258/RAND_RR258.pdf, 2013

⁴⁸ "Ozal Daughter Investing \$400m in Iran," *Tehran Times*, June 22, 2011, <http://news.kodoom.com/en/iran-politics/ozal-daughter-investing-400m-in/story/1924643/> June 22, 2011

връзки между Турция и Иран привличат и голяма част от транзита на стоки от Средна Азия за западните пазари. На практика обаче лошата транспортна инфраструктура в Източна Турция се оказва пречка пред още по-голямото развитие на търговията. През август 2009 г. е пусната в експлоатация редовна товарна жп-връзка от Исламабад до Истанбул през Техеран. Проектът е инициран от ОИС (Организацията за икономическо сътрудничество⁴⁹) Но подобно на повечето от проектите на ОИС, той създава повече публичност отколкото практически ползи. Влакът има ограничен капацитет и отнема около 13 дни, за да завърши неговото 6500 км пътуване до Истанбул, след което стоките трябва да бъдат претоварвани на кораб, за да стигнат до Европа. Всъщност се оказва, че морският транспорт е по-бърз и по-евтин, отколкото жп-връзката между Турция и Иран. Частта от трасето, която преминава през територията на Турция е особено проблематична, тъй като няма жп-линия около езерото Ван в Източен Анадол и вагоните трябва да бъдат качвани на фериботи. Освен това като цяло железопътната инфраструктура на Турция е слабо развита и не се очаква в скоро време товарните жп-превози през Анадола да се превърнат в атрактивна опция за иранските износители.

През последните години турски и ирански държавни служители ентузиазирани обсъждат превръщането на турското черноморско пристанище Трабзон в транзитен център за иранската търговия с Европа; особено за износителите от северозападните провинции на Иран. Ирански предприятия от този район изнасят повечето от техните стоки през южното иранско пристанище Бандар Абас, което е на 1540 км от Тебриз, при разстояние от 650 км между Тебриз и Трабзон. Проблемът е, че не съществува железопътна връзка между Иран и Трабзон, а пътищата са в лошо състояние. Освен това е наложително да се направят значителни инвестиции в пристанищните съоръжения на Трабзон, за да може те да се справят при увеличаване на обема на преминаващите през него стоки.

Въпреки че годишно повече от 70 000 турски камиони минават през Иран, натоварени със стоки към и от републиките от Централна Азия⁵⁰, високите транспортни разходи през Иран възпрепятстват превръщането на страната в основен канал за турската търговия със страните от този регион.

⁴⁹ В ОИС членуват Турция, Азербайджан, Афганистан, Иран, Казахстан, Киргизия, Пакистан, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан.

⁵⁰ Кауа, К. „Turkey-Iran Relations after the arab spring”, 2012, <http://fmso.leavenworth.army.mil/>, 2012

Туризма

Турция частично компенсира големия си търговски дефицит с Иран чрез предлагане на туристически услуги на все по-голям брой иранци, които посещават Турция всяка година. Турция и Иран не изискват визи при пътуванията на гражданите си между двете страни. Освен това благоприятна роля оказват, както географската и културна близост между двата народа, така и наличието на удобни самолетни връзки между двете страни. Турски и ирански авиокомпания поддържат директни редовни полети от градове като Машад, Табриз, Исфахан и Шираз до Истанбул, Измир и Анкара, както и чартърни полети до турските туристически курорти като Анталия, Бодрум и Кушадасъ. В следствие на това броят на иранските туристически посещения в Турция е нараснал почти шест пъти от началото на века, особено след като Турция стартира мащабна маркетингова туристическа кампания в Иран през 2004 година. Според турския статистически институт общо 327 067 иранци са посетили Турция през 2001 г., достигайки до 957 245 през 2005 г. и 1 885 097 през 2010 г.⁵¹ Няма достатъчно достоверни данни за броя на турските туристи посетили Иран, въпреки че в началото на 2012 г. турските туристически агенции твърдят, че те са по-малко от 20,000 на година.

Турските инвестиции в иранската газова промишленост

Нарастването на енергийните нужди на Турция и Европа, карат властите в Анкара да се насочат към инвестиране в иранската газодобивна промишленост и тръбопроводен капацитет. Много от общите ирано-турски проекти, свързани с природния газ, започват през юли 2007 г., когато въпреки възраженията на САЩ тогавашният ирански петролен министър Сайед Казем Вазири - Хеманех и тогавашният турски министър на енергетиката Хилми Гюлер подписват споразумение за улесняване на износа на ирански природен газ до Европа през Турция и на газ от Туркменистан към Европа през Иран и се съгласяват да разработят част от находището „Южен Парс“ в Персийския залив (блокове № 22, 23 и 24).⁵²

На 14 юли 2007 г. Турция и Иран подписват меморандум за разбирателство, предвиждащ изграждането на нови тръбопроводи за транспортиране годишно на до 40 млрд. куб. м на ирански и туркменски природен газ за Турция. Двете правителства

⁵¹ Jenkins, G.H., „Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations With Iran”, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/1205Jenkins.pdf>, May 2012

⁵² “U.S. Says Turkey’s Gas Deal with Iran Particularly Unwise,” *Today’s Zaman*, http://www.todayszaman.com/national_us-says-turkeys-gas-deal-with-iran-particularly-unwise_116873.html, 17.07.2007; and “Turkey/Iran: Gas Deal Marks New Stage in Energy Cooperation,” Radio Free Europe, <http://www.rferl.org/content/article/1077717.html> , 19.07.2007

първоначално планират голяма част от газа да захранва предвиждания за строеж до Европа газопровод „Набуко“. Споразумението е актуализирано и разширено през 2008 г., когато прогнозираният годишен капацитет на газопровода, който трябва да доставя газ за Европа е увеличен до 50 млрд. куб. м.

Друг меморандум за разбирателство, подписан също на 14 юли 2007 г., осигурява на турската държавна компания ТРАО възможността да разработва три участъка от иранското находище на природен газ Южен Парс. Споразумението предвижда Турция да инвестира 5.5 млрд. щ. д. в находището, откъдето да добива 20-35 млрд. кубически метра газ годишно.⁵³ САЩ обаче силно се противопоставят на сделката и Турция отлага прилагането на споразумението. Интересът към него се възражда по време на посещението на Ердоган в Техеран през октомври 2009 г., като Анкара твърди, че сделката е от съществено значение за задоволяване на собствените ѝ енергийни нужди⁵⁴ и че споразумението би могло да помогне за укрепване на европейската енергийна сигурност.⁵⁵ През юли 2010 г. турският министър на енергетиката Танер Йълдъз заявява, че страната му се отказва от проекта, защото „не е постигнато желаното споразумение“.⁵⁶ Това се случва на фона на твърденията, че не е подходящото време за една страна от НАТО да инвестира в иранската енергетика, след като Конгреса на САЩ наложи санкции на дружествата, инвестиращи над 20 милиона долара в ирански нефт и газ, и отправените сериозни предупреждения към Турция от американските лидери.⁵⁷

На 24 юли 2010 г. иранският петролен министър Масуд Мир Каземи обявява, че Иранската национална газова компания (ИНГК) и частната турска „Сом Петрол“ подписват споразумение за изграждането на тръбопровод за транспортиране на ирански природен газ към Европа. Стойността на проекта е 1,3 млрд. щ. д.⁵⁸ Газопроводът е предвиден да започне от Базарган в Иран и да достигне Гърция и Германия през територията на Турция. През ноември 2010 г., един месец след като Ердоган е на посещение в Иран, турската администрация предоставя лиценз на „Сом Петрол“ да

⁵³ Kardas, S. „Turkish-Iranian Energy Cooperation in the Shadow of U.S. Sanctions on Iran,” *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 7, Issue 144, July 27, 2010, http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=36672&tx_ttnews%5BbackPid%5D=484&no_cache=1#.VLFOHtJ9RYc

⁵⁴ Пак там.

⁵⁵ Larrabee, F. S., Nader, A., „Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East”, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR200/RR258/RAND_RR258.pdf, 2013

⁵⁶ „İran’la Güney Pars defteri kapandı,” *Sabah*, July, 24, 2010, www.sabah.com.tr/Ekonomi/2010/07/24.

⁵⁷ Dost-Niyego, P., Taner, O. „Turkish-Iranian Rapprochement and the Future of European and Asian Energy“, April 2014, http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Turkish-Iranian_Rapprochement.pdf

⁵⁸ „Iran, Turkey Sign Gas Pipeline Deal”, Fars News Agency, 24 July 2010, <http://www.highbeam.com/doc/1G1-232685995.html>

експлоатира тръбопровода за срок от тридесет години. Освен това за изграждането на тръбопровода през януари 2014 г. компанията получава 11.5 млрд. турски лири субсидия, което е втората най-голяма субсидия в турската история.⁵⁹

Но както другите грандиозни икономически проекти, обявени от двете страни, така и при публичните изявления за сътрудничеството в областта на енергетиката има повече политическо говорене, отколкото икономически намерения: ПСР се стреми да легитимира претенциите си за статут на регионална сила, като демонстрира способността си да действа независимо от САЩ и ЕС; докато Иран се опитва да осуети опитите на Запада да го изолира чрез обещания към Турция за сътрудничество. Освен това сериозно влияние оказва и несъгласието на Вашингтон за вкарване на чужди инвестиции в енергийния сектор на Иран. В резултат на това нито един от планираните проекти не достига дори до етап на подробно планиране. ТРАО не прави опит да подпише окончателен договор с иранските власти за разработването на участъците от Южен Парс и през май 2010 г. те са преотдадени на консорциум от местни фирми. Въпреки че турските власти издават лиценз на „Сом Петрол“ за изграждане на газопровод за ирански газ през 2010 г., турското правителство внимателно се дистанцира от проекта.⁶⁰ А поради недостиг на финансиране реализацията на проекта „Набуко“ също се затруднява.

Енергийните отношения между Турция и Иран в Каспийския регион

Друга сериозна пречка пред задълбочаването на турско-иранското енергийно сътрудничество, освен съпротивата на САЩ, са амбицията на Турция да се превърне в регионален енергиен център и поставяните в тази връзка условия към Иран. Двете страни имат сериозни различия по въпроса за транзита на туркменски газ и развитието на добива на енергийни ресурси в Каспийския басейн. Турция си поставя за цел да се утвърди като транзитен коридор за доставките на природен газ от Каспийския регион, Централна Азия и самия Иран за Европа. В същото време Иран се противопоставя на изграждането на Транскаспиския газопровод за пренос на газ от Централна Азия до Европа през Турция и дава предимство на други пътища за достигане на европейските пазари.⁶¹

⁵⁹ Dost-Niyego, P., Taner, O. „Turkish-Iranian Rapprochement and the Future of European and Asian Energy“, April 2014, http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Turkish-Iranian_Rapprochement.pdf

⁶⁰ Jenkins, G.H., „Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations With Iran“, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/1205Jenkins.pdf>, May 2012

⁶¹ Flanagan, S., „The Turkey, Russia, Iran Nexus driving forces and strategies“,

Без Иран обаче турският достъп до каспийския газ е ограничен.⁶² Само с негова помощ Турция може да преодолее доминацията на Русия при туркменския износ на природен газ и да диверсифицира доставките за Европа посредством проекти като „Набуко“ и Транскаспийския газопровод. Затова турското министерство на енергетиката заявява, че транзитирането на туркменски газ през Турция е неизменно условие за допускането на иранския газ до Европа през Турция.⁶³ За Иран не е лесно да приеме това условие, тъй като Туркменистан е пряк негов конкурент с едни от най-големите залежи в света на природен газ. Освен това Иран внася евтин газ от Туркменистан за задоволяване на вътрешните си нужди и продава на по-висока цена своя газ на други страни като Турция. Важно е да се посочи, че самата ирано-турската газова търговия е в частична зависимост от доставките на туркменски газ. Иран внася от Туркменистан 8 млн. куб. м. газ и толкова се изнасят от Иран за Турция.⁶⁴ През зимата на 2008 г. Туркменистан прекъсва доставките си на газ за Иран и това веднага води до прекъсване на иранските доставки за Турция.

Турция освен това се опитва да транзитира туркменския газ, както през Иран, така и през проектния Транскаспийски газопровод през Азербайджан. От изявленията на редица ирански дипломати става ясно, че властите в Техеран имат сериозни възражения туркменският газ да заобикаля Иран през Азербайджан, като в тези си усилия те срещат решаващата подкрепа на Русия. Така че очевидно Анкара ще се опита да обвърже реализацията на ирано-турските газови проекти, включващи и транзит до Европа, с подкрепата на Техеран за изграждането на Транскаспийския газопровод.⁶⁵

Турските инвестиции в неенергийните сектори на иранската икономика

Нараства присъствието на турските компании в сектори като строителството, селското стопанство и енергетиката на Иран. Иран притежава голям потенциал за развитие на собствената си инфраструктура. Правителството ускорява броя на проектите за жилищно строителство и обявява нови проекти за индустриални зони. Към края на май 2013 г. турски фирми участват в 44 проекта в Иран, с обща стойност от 4,6

http://csis.org/files/publication/130318_Flanagan_TurkeyRussiaIran_web.pdf, March 2013

⁶² Elik, S. - „Iran-Turkey relations 1979 – 2011”, London-New York: Routledge, 2012, p.159

⁶³ Dost-Niyego, P., Taner, O. „Turkish-Iranian Rapprochement and the Future of European and Asian Energy“, April 2014, http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Turkish-Iranian_Rapprochement.pdf

⁶⁴ Elik, S. - „Iran-Turkey relations 1979 – 2011”, London-New York: Routledge, 2012, p.147

⁶⁵ Dost-Niyego, P., Taner, O. „Turkish-Iranian Rapprochement and the Future of European and Asian Energy“, April 2014, http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Turkish-Iranian_Rapprochement.pdf

млрд. щ.д.⁶⁶ Според турските бизнесмени, работещи в Иран, независимо от официалните публични декларации за приятелство с Турция, на практика турските фирми не се ползват с никакви преференции и често срещат проблеми при инвестирането.

Политическите фактори също създават проблеми. Иранските консервативни среди продължават да оказват съпротива пред политическото и икономическото отваряне на Иран за света. През 2004 г. „Тюрксел“, най-големият мобилен оператор в Турция, подписва договор за 3 млрд. щ.д. с Иран, за покупката на 51 % от акциите на новосъздадения национален мобилен оператор „IranCell“. През 2005 г. сделката обаче е блокирана от иранския парламент заради „сионистките връзки“ на Турция. Парламентът приема закон, който ограничава акциите на „Тюрксел“ до 49%. Истинската причина за тези действия е свързана с усилията на консервативните членове на парламента да отслабят реформаторското правителство на президента Мохамед Хатами.⁶⁷ „Тюрксел“, които вече е направил някои предварителни разходи, отказва да приеме новите условия и се оттегля от Иран, понасяйки значителни загуби.

При друга важна сделка през 2003 г. турско-австрийският консорциум TAV е избран за оператор на Терминал 1 на международното летище „Имам Хомейни“ в Техеран и за изпълнител на поръчка за нов терминал на същото летище. Но Революционната гвардия затваря летището само няколко часа, след като го отваря през май 2004 г., и отново по подозрения за израелското участие в проекта. Съмненията за истинската причина и тук са, че компания, близка до Революционната гвардия е загубила търга за строителството на новия терминал. Договорът с TAV е отменен и летището в крайна сметка минава под контрола на ирански собственик.

В началото на 2012 г., единствената значителна турска инвестиция в Иран е собственост на „Гюберташ“, вторият по големина производител на химически торове в Турция. През 2008 г. „Гюберташ“ плаща 656 млн. щ. д. за 96-процентен дял от държавния нефтохимически завод „Рази“ в зоната за свободна търговия в Машар в Южен Иран. Заводът е продаден като част от приватизационната програма на Иран. „Гюберташ“ е единственият кандидат и получава значителна политическа подкрепа от турските власти. В началото на 2012 г. заводът „Рази“ е най-голямата чуждестранна инвестиция в промишлеността, предприемана някога от турска компания.

⁶⁶ <http://www.economy.gov.tr/index.cfm?sayfa=index&CFID=4018439&CFTOKEN=48316231>, July/2013

⁶⁷ McCurdy, D. “Turkish-Iranian Relations: When Opposites Attract,” *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 7, No. 2, 2008, p. 92. http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_vol7_no2_dmc.pdf

Повечето турски компании, работещи в Иран, продължават да определят бизнес средата в Иран като трудна за работа. Основните причини са слабо развита банкова система, недостиг на надеждна информация и непредвидимата регулаторна среда. Чуждестранните инвеститори плащат високи данъци и имат проблеми с разрешенията за пребиваване на техния персонал. Освен това турските компании се оплакват от местната бюрокрация и съдебна система, която в случай на спор с ирански партньор неизменно отсъжда в негова полза. Всичко това кара турските инвеститори да подхождат изключително внимателно при осъществяване на намеренията си в Иран.⁶⁸

Иранските инвестиции в Турция – преди всичко с цел реекспорт

Иран бързо измества своите маршрути за внос на стоки, заменяйки тези през ОАЕ с Турция, която се е превърнала в трета по значимост дестинация за реекспорт към Иран. В действителност хиляди ирански компании инвестират в Турция и то не само за да използват Турция като платформа за улесняване на износа си на стоки и за финансови сделки, но също така и за да се възползват от очаквания ръст в турската икономика.⁶⁹

Основните мотиви зад тези инвестиции са в две насоки. Едната е, че иранските компании желаят да станат регионално значими и използват присъствието си в Турция, за да се учат от опита на турските фирми, които успешно са разширяват в регионален и международен план. Втората е, че посредством турските си контакти иранските компании успешно преодоляват проблемите си, свързани с международните санкции. Въпреки че Турция спазва основната рамка на наложените от Съвета за сигурност на ООН санкции, турските власти заявяват, че турските фирми са свободни да вземат сами решенията си за това дали да се съобразяват с наложените от САЩ и ЕС санкции.⁷⁰

Преди юни 2003 г. за чуждестранен инвеститор в Турция се приема всеки, който инвестира минимум 50 000 щ. д. в страната. Това автоматично осигурява разрешение за пребиваване в Турция. Затова през 1980-те и 1990-те години голяма част от иранските фирми, регистрирани в Турция, са всъщност фирми на ирански имигранти, избягали след Ислямската революция през 1979 г. и търсещи начини да легитимират продължителното си пребиваване в страната. Тази възможност отпада с приемането на

⁶⁸ Jenkins, G.H., „Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations With Iran”, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/1205Jenkins.pdf>, May 2012

⁶⁹ Khajehpour, B., „Five Trends in Iran-Turkey Trade, Energy Ties”, <http://www.al-monitor.com/pulse/fr/originals/2013/10/iran-turkey-trade-energy-ties-increase-five-reasons.html>, 31.10. 2013

⁷⁰ Khajehpour, B., „The role of economic & energy relations with Turkey and Russia in Iran's national strategy“, http://csis.org/files/attachments/120529_Khajehpour_Russia_Turkey_in_Iran_National_Strategy.pdf, 29.03.2012

нов закон за чуждестранните инвестиции през 2003 г. В резултат през следващите години броят на иранските компании регистрирани в Турция достига рекордно ниско ниво, като почти всички от тях са малки по размер. От края на 2009 г. техният брой започва да се увеличава, особено след като ирански дружества, установени в други държави, включително в Европа, започват да идват в Турция след налагането на санкции спрямо Техеран заради ядрената му програма. Опозицията на ПСР по международните санкции убеждава много ирански предприятия да се преместят от Европа в Турция, където те се надяват да функционира по-свободно. В края на 2011 г. броят на фирмите иранска собственост, установени в Турция възлиза на 2140 - повече от два пъти спрямо 2008 г., когато те са били 964. Въпреки нарастващия си брой, почти всички ирански фирми в Турция са все още много малки. През 2010 г. общият размер на преките чуждестранни инвестиции от Иран в Турция възлиза само на 42 млн. щ. д., в сравнение с 4.72 млрд. евро от страните от ЕС. От 590 ирански фирми, които са създадени през 2011 г., 181 (30.7%) са с капитал по-малко от 50 000 щ. д., а други 343 (58.1%) са с капитал от 50 000 до 200 000 щ. д. Само 19 (3.2%) имат капитал от над 500 000 щ. д. Около половината от тях се занимават с търговия на едро или търговия на дребно, като останалата част са в сферата на услугите или дребното производство.

Откакто ПСР идва на власт през 2002 г. в медиите често са обявявани предстоящи мащабни ирански инвестиции в Турция. Но подобно на обявените турски инвестиции в Иран и тези намерения се оказват далеч от действителността. Например през 2008 г. иранският производител на автомобили ИКСО, който е до голяма степен държавна собственост, обявява, че ще изгради свой автомобилен завод в района на Мраморно море и ще създаде над 1000 работни места. След множество изявления и подписан меморандум с турски дистрибутор към началото на 2012 г. остава неясно дали изграждането на фабриката въобще някога ще започне.⁷¹

Връзките в банковата сфера

В началото на 2012 г. единствената мащабна иранска инвестиция в Турция остава „Банк Мелат“, която функционира там от април 1982 г. като изцяло притежавано дъщерно дружество на „Банк Мелат Иран“. Според Асоциацията на турските банки в края на септември 2011 г. „Банк Мелат“ има активи на обща стойност 2.11 млрд. щ. д., което я нарежда на 21-во място сред активните в Турция 44 банки. Това представлява

⁷¹ Jenkins, G.H., „Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations With Iran“, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/1205Jenkins.pdf>, May 2012

увеличение от 77.3% в общата стойност на активите ѝ на фона на 1.19 млрд. щ. д. в края на 2010 г. През този период „Банк Мелат“ получава огромен приток от средства, който увеличава общата стойност на намиращите се в нея депозити от 300 млн. щ. д. до 1 870 млрд. щ. д. в края на септември 2011 г.

Традиционно „Банк Мелат“ съсредоточава дейността си в предоставянето на финансови услуги при двустранната търговия между Иран и Турция. След решението от 2009 г. на двете правителствата за улесняване на търговията в собствените им валути, „Банк Мелат“ обявява, че е станала първата финансова институция, която предлага сделки в риали и турски лири. Първоначално банката се възползва от американските санкции. След като повечето турски търговски банки след 2010 г. започват да отбягват осъществяването на външнотърговски сделки с Иран, поради страх, че могат да бъдат обект на рестрикции от страна на САЩ, „Банк Мелат“ се заема с тази дейност. Банката обаче също е обект на международен натиск, след като Съветът за сигурност на ООН приема Резолюция 1929 от 2010 г., в която изрично обвинява малайзийското дъщерно дружество на „Банк Мелат“ в „улесняване със стотици милиони долари при транзакции на иранските ядрени, ракетни и отбранителни програми”.⁷² Макар резолюцията да не изисква от турските власти да предприемат мерки срещу банката, в края на 2010 г. и началото на 2011 г., американски официални лица многократно оказват натиск върху ПСР да спре оперативния лиценз на банката, аргументирайки се, че централата ѝ в Истанбул се използва като канал за незаконни финансови дейности. ПСР отказва да отговори на исканията на Вашингтон, но турският финансов сектор прекъсва всички свои връзки с банката, правейки на практика невъзможна дейността ѝ в страната.⁷³

На територията на Иран няма клонове на турски банки, въпреки че две от тях поддържат представителни офиси в Техеран. Като цяло вътрешния финансов сектор в Иран остава слабо развит. Дори преди налагането през 2010 г. на допълнителните санкции на ООН и САЩ срещу Иран, турски фирми, които искат да търгуват с Иран са изправени пред значителни трудности по отношение на осигуряването на банкови гаранции. Иран традиционно налага сурови ограничения върху операции на чуждестранните банки на своя територия и турските банки са принудени да предоставят гаранции за турския износ в Иран. Проблемите са засилват след 2010 г. До началото на 2012 г. под натиска на САЩ почти всички турски банки отказват да предоставят

⁷² Annex I, UN Security Council Resolution 1929 (2010), <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4c1f2eb32.html>. Accessed December 2011.

⁷³ “Turkish banks cut links with Iranian lender,” Reuters, 18 May 2011,

финансови услуги за търговия с Иран или да извършват сделки, включващи ирански финансови институции. Затова на много от турските износители се налага да прибегват до плащания в брой.⁷⁴

Влиянието на международните санкции срещу Иран върху двустранните търговско-икономически отношения

Турция е единствената страна от Западния блок, която се съпротивлява на международните опити за изолиране, чрез налагане на санкции на Иран и така му позволява да запази икономиката си от разруха. Въздържаността на Турция от подкрепа на санкциите срещу Иран заради ядрената му програма се обяснява до голяма степен с процъфтяващата търговия на стоки и енергия между двете държави. Всъщност в тази си политика Анкара е удивително последователна – през 1979 г. по време на кризата със заложенниците в американското посолство в Техеран тя също отказва да последва САЩ в налагането на санкции на Иран.

Независимо от отбелязвания ръст от началото на века в двустранната търговия турско-иранското икономическо сътрудничество е ограничено от санкциите, наложени на Иран от ООН, САЩ и ЕС заради ядрената му програма. Когато турските банки от частния сектор започват да избягват каквито и да било сделки с участието на Иран през лятото на 2010 г., те са остро критикувани от членове на правителството на ПСР. Министърът на промишлеността Зафер Чаглаян публично ги обвинява, че са се подали на натиска на САЩ и са предпочели собствените си печалби пред икономическото развитие на Турция, за която Иран представлява важен външнотърговски партньор. Формално погледнато Турция декларира, че признава само наложени от ООН ограничения, които не са санкции на ЕС или САЩ. Чаглаян заявява, че Резолюция 1929 на Съвета за сигурност на ООН не изисква турските фирми да избягват законната търговия с Иран и че те не са длъжни да се съобразяват с допълнителните санкции, наложени от САЩ и ЕС.⁷⁵ Въпреки това частният банков сектор в Турция се противопоставя на тази политика, тъй като той е изправен пред значително по-големи загуби, в сравнение с държавните банки. При неспазване на санкциите турските банки рискуват да изгубят достъп до външно финансиране или техните активи в чужбина да бъдат иззети. Затова в началото на 2011 г. само две турски банки остават да предлагат

⁷⁴ Jenkins, G.H., „Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations With Iran”, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/1205Jenkins.pdf>, May 2012

⁷⁵ Jenkins, G.H., „Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations With Iran”, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/1205Jenkins.pdf>, May 2012

финансови услуги за търговия с Иран: държавната „Халкбанк“ и частната „Активбанк“, собственост на близък сътрудник на премиера Ердоган.⁷⁶

От 2011 г., когато финансовите санкции сериозно започват да затрудняват банкови сделки на Иран, Турция се очертава като основна възможност за поддържане на икономическите връзки на Техеран с външния свят. След като някои основни банки в Европа, ОАЕ и Азия отказват да прехвърлят средства към и от Иран, някои турски финансови институции се притичват на помощ. През 2011 г. „Халкбанк“ помага на индийска петролна компания да заплати петролните си покупки от Иран, които са били забавени в продължение на няколко месеца заради финансовите санкции.⁷⁷ С въвеждането от 31 декември 2011 г. на нови американски санкции срещу Иранската централна банка, Иран все по-трудно намира кредити за финансиране на своите сделки и иранската енергийна индустрия е изправена пред сериозна криза. Чуждите държави и компании също изпитват сериозни проблеми при извършване на плащания във връзка с петролните си покупки от Иран, а иранският износ на петрол намалява с 40 на сто.⁷⁸ Така постепенно Иран става все по-зависим от турските финансови институции.

Заобикалянето на санкциите, сделките петрол срещу злато

След началото на международните санкции срещу Иран, Турция се намира в ситуация на сериозна зависимост от иранските енергийни доставки. На теория Анкара лесно би могла да задоволи нуждите си от суров петрол като си намери нови доставчици, но тогава турските рафинерии биха изгубили от относително атрактивните условия на плащане, които иранската страна предлага. Не така стои въпросът с природния газ, където не съществува приемлива алтернатива на доставките от Иран през газопровода Табриз – Ерзурум.⁷⁹ САЩ се съобразяват с тази ситуация и затова предоставят на Анкара възможност, която я освобождава от някои аспекти на американските санкции и ѝ позволява да продължи да внася ирански петрол срещу износ на злато. Това се прави, както открито, така и тайно. Турция дори започва да действа като таен канал на Иран за избягване на санкциите. Така в края на 2012 г. се отбелязват рекордни нива в износа на злато от Турция към Иран, за да се извършат

⁷⁶ Пак там.

⁷⁷ “Turkey’s Halkbank to Handle Iran Payments So Long as Legal,” *Today’s Zaman*, January 26, 2012

⁷⁸ Peterson, K., Shenk, M. “OPEC Output Falls as Iran Pumps Least in 22 Years, Survey,” *Businessweek*, July 31, 2012.

⁷⁹ Jenkins, G.H., „Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations With Iran”, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/1205Jenkins.pdf>, May 2012

плащания за петролни доставки от Иран и за заобикаляне на санкциите.⁸⁰ След като американските санкции забраняват на Турция да заплаща в долари или евро иранските доставки на горива, вносът се разплаща в турски лири. В последствие иранците използват тези лири, преведени по сметки в „Халкбанк“, за да купуват злато в Турция, и чрез куриери да пренасят кюлчетата в Дубай, откъдето те са продавани за чуждестранна валута или изпращани в Иран.⁸¹ Тази възможност съществува до юли 2013 г., когато този метод за плащане чрез злато е блокиран след влизането в сила на нови санкции.

В периода от март 2012 г. до юли 2013 г. Турция изнася за Иран, директно или през ОАЕ, злато на стойност 13 млрд. щ. д. В замяна на това турците получават ирански природен газ и петрол. Тази схема позволява на иранците да попълнят своите намаляващи валутни резерви, които са силно засегнати от международните финансови санкции. Иранският посланик в Турция Али Реза Бикдели дори хвали „Халкбанк“ за нейните *„интелигентни управленски решения през последните години, [които] са изиграли важна роля в иранската-турските отношения.“*⁸²

Всъщност сделките „петрол срещу злато“ са само част от доста по-мощно сътрудничество, което Турция и Иран осъществяват с цел заобикаляне на международните санкции. Иран се отнася към Турция като ценен партньор при неутрализиране на международните икономически санкции и намаляване на неговата международна изолация, затова задълбочава икономическата си обвързаност с Турция.

Като цяло след като санкциите карат много страни да избягват да търгуват с Иран, иранската икономика става все по-зависима от търговските и инвестиционните си отношения с Турция. И това се вижда най-добре от големия брой на иранските фирми, които използват Турция като тяхна нова изходна точка към глобалната икономика. Само за една година между 2010 г. и 2011 г. броят на иранските фирми в Турция нараства с над 41%, от 1470⁸³ на 2140. Повечето от тези фирми са замесени в иранско-турската търговия, но някои от тях използват присъствието си в Турция, за да проникнат на пазарите в ЕС - нещо, което би било невъзможно заради санкциите, ако те оперираха от територията на Иран. Много от тези компании са придобити или основани от бивши

⁸⁰ Heydarian, R. „Iran-Turkey Partnership on Ice“, http://www.huffingtonpost.com/richard-javad-heydarian/iranturkey-partnership-on_b_2256707.html , 01.03.2013

⁸¹ Daly, J., „How Far Will Turkey Go in Supporting Sanctions Against Iran?“, <http://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/48-how-far-will-turkey-go-in-supporting-sanctions-against-iran> , 03.07.2013

⁸² Schanzer, J., Dubowitz M. „Iran's Turkish Gold Rush“, <http://foreignpolicy.com/2013/12/26/irans-turkish-gold-rush/> , 26.12.2013

⁸³ Kurtaran, G. „Iranian Firms Get Closer to Turkey, Says Businessman,“ *Hürriyet Daily News*, <http://gecis.hurriyetdailynews.com/Default.aspx?pageID=238&nID=14802&NewsCatID=345>, 28.02.2012

ирански официални лица и свързани в широки глобални мрежи от контролирани от Иран дружества, занимаващи се с корабоплаване, търговия със злато, финансови, туристически и авиационни услуги.⁸⁴

Освен това Турция се превръща в сериозен контрабанден маршрут за внос на машини и продукти, които Иран заради санкциите не би могъл да внася през нормалните канали. Много от производствата в Иран са частично зависими от вноса на машини, части и някои материали, без които тяхната продукция рязко би намаляла. Макар Турция да не е единствената възможност за Иран за внос на такива продукти от международните пазари (Иран все още има достъп до Китай, както и контрабандните канали през Ирак и Туркменистан⁸⁵), то със сигурност тя е сред трите най-големи икономически партньора на Иран, спомагащи за преодоляване на санкциите.

Без наличието на тези търговски контакти между Турция и Иран, били те официални или полускрити, въздействието на санкциите върху иранската икономика би било далеч по-тежко.

Негативите за Турция от санкциите и перспективите пред нея при тяхната отмяна

Независимо от бурното си развитие от началото на века, иранско-турските икономически отношения не са напълно имунизирани от негативните ефекти на санкциите. През 2013 г. натискът на Запада, несигурната политическа ситуация и ненадеждността на иранските партньори, постепенно убеждават Турция да започне да се съобразява с европейските и американските санкции. Макар общият стокообмен между Турция и Иран да бележи ръст от 1,2 млрд. щ. д. през 2002 г. до 22 млрд. щ. д. през 2012 г., санкциите оказват своето негативно влияние върху турската икономика и през първите осем месеца на 2013 г. се отбелязва спад с 41% на общия турско-ирански стокообмен.⁸⁶ Износът на Турция за първите девет месеца на 2013 също бележи спад до 3.4 млрд. щ. д., в сравнение с 9 млрд. щ. д. през същия период на 2012 г.⁸⁷

Санкциите се отразяват негативно и на свързаните с Иран турски енергийни

⁸⁴ Според Емануеле Отоленджи, старши сътрудник в базирания във Вашингтон мозъчен тръст Фондация за защита на демокрациите, <http://www.thedailybeast.com/>, 2013

⁸⁵ Habibi, N., „Turkey and Iran: Growing Economic Relations Despite Western Sanctions”, <http://www.brandeis.edu/crown/publications/meb/MEB62.pdf>, May 2012

⁸⁶ Kirisci, K., Keane, R. „Is a Deal with Iran Bad for Turkey?”, <http://www.brookings.edu/research/opinions/2014/01/21-deal-with-iran-bad-for-turkey-kirisci-keane>, 21.01.2014

⁸⁷ Zalewski, P., Dombey, D. „Iran nuclear deal offers economic opportunities for Turkey”, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/6a8b3dc6-5823-11e3-82fc-00144feabdc0.html#axzz3NQKC256q>, 28.11.2013

проекти. Те са в противоречие с решението на турското правителство за превръщане на страната в основен енергиен транзитен център между находищата на петрол и газ в Централна Азия и Близкия изток и европейските енергийни пазари.⁸⁸ Подписаните по време на посещението на Ердоган в Техеран през 2009 г. споразумение за съвместно разработване на газовото находище Южен Парс, както и това за транзит на туркменски газ през територията на Иран, не се превръщат в реалност. След две и половина години Турция започва да се освобождава от енергийното си сътрудничество с Иран и да търси алтернативни доставчици на природен газ, след като САЩ й оказват натиск да забави планираните си инвестиции в енергийния сектор на Иран. Освен това от март 2012 г. турските петролни компании се съгласяват да намалят своите покупки на петрол от Иран⁸⁹ и делът на вноса на ирански нефт в Турция намалява от 51% през 2011 г. до 44% през септември 2012 г.⁹⁰

Поради тези причини турските политически и бизнес среди очакват с нетърпение сключването от Иран на дългосрочна ядрена сделка със Запада, след която Турция да се превърне в ключов стратегически партньор за Иран, особено в икономическата област, която би претърпяла бурно развитие след отпадането на санкциите.⁹¹ Това се потвърждава и от изявление на предишния президент на Турция Абдуллах Гюл през юни 2014 г., който заявява, че страната му „силно подкрепя сделка, която да спомогне за премахването на всички санкции“.⁹² Турските бизнес среди се надяват, че ако Иран се освободи от ограниченията на санкциите, той ще се превърне в бързо разрастващ се пазар за внос на турски стоки и услуги, както и благоприятна среда за инвестиции. Освен това възможността да получава по-голяма част от енергийните си ресурси от Иран би намалила зависимостта на Турция от Русия, особено в газовия сектор.

Но макар в краткосрочен план евентуалното вдигане на санкциите срещу Иран да донесе изключителни икономически ползи за Турция, то в дългосрочен нещата не

⁸⁸ Daly, J., „How Far Will Turkey Go in Supporting Sanctions Against Iran?“, <http://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/48-how-far-will-turkey-go-in-supporting-sanctions-against-iran>, 03.07.2013

⁸⁹ Habibi, N., „Turkey and Iran: Growing Economic Relations Despite Western Sanctions“, <http://www.brandeis.edu/crown/publications/meb/MEB62.pdf>, May 2012

⁹⁰ Според Energy Information Administration на правителството на САЩ, Daly, J., „How Far Will Turkey Go in Supporting Sanctions Against Iran?“, <http://www.turkeyanalyst.org/>, 03.07.2013

⁹¹ Vali R. Nasr, „Iran, Turkey's New Ally?“, http://www.nytimes.com/2013/12/30/opinion/nasr-iran-turkeys-new-ally.html?_r=0, 29.12.2013

⁹² Ozerkan, F., „Iran, Turkey pledge cooperation despite split over Syria“, <http://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2014/Jun-09/259400-irans-rouhani-to-discuss-syria-during-turkey-visit.ashx>, 09.06.2014

стоят точно така. Облекчаването и евентуалното вдигане на икономическите санкции срещу Иран, при неговото голямо и образовано население, богата диаспора и огромни енергийни богатства, би могло да стимулира икономически бум подобен на този, осъществяван в Турция през последното десетилетие. А засилването на иранската икономическа мощ и влияние могат да имат сериозни последици върху политическото статукво в региона и до оспорване на турските позиции и интереси в него.⁹³

Основни изводи за икономическите връзки между Турция и Иран

Съперничеството и сътрудничеството се преплитат и оформят същността на турско-иранските отношения от началото на века досега. Докато съперничеството е по-характерно за отношенията между двете страни в регионалните политики, то сътрудничеството преобладава в икономическата сфера и особено в областта на енергетиката, където турско-иранските отношения бележат най-голямо развитие. До голяма степен това развитие е последица от идването на власт в Анкара на ПСР, след което нивото на развитие на икономическите отношения между двете страни започва значително да надвишава темповете на развитие, наблюдавани при политическите отношения.

Преките ползи и за двете страни от провеждането на политика на добросъседство са най-видими в грандиозното увеличение в двустранните търговски обеми. В същото време именно там се проявява една от най-характерните черти на търговско-икономическите отношения между Турция и Иран – контраста между впечатляващия ръст в двустранната търговия и ниски нива на взаимни преки инвестиции. Това се дължи на водената от двете правителства внимателна икономическа политика, която докато залага на краткосрочните печалби от засилването на двустранните икономически връзки, избягва да се ангажира с по-дългосрочни и по-рискови цели като насърчаването на устойчивите преки взаимни инвестиции, носещи и по-висок риск от загуби в случай на криза. Това обяснява и друга съществена характеристика на турско-иранските икономически отношения - наличието на значителна разлика между публично прокламирани намерения от официалните власти и реалните действия за тяхното осъществяване. Въпреки нарастващата активност за по-тесни връзки между турските и иранските частни фирми, особено в пограничната

⁹³ Kirisci, K., Keane, R. „Is a Deal with Iran Bad for Turkey?“, <http://www.brookings.edu/research/opinions/2014/01/21-deal-with-iran-bad-for-turkey-kirisci-keane> , 21.01.2014

търговия, на практика обявените ентусиазирано през последните години планове за серия от грандиозни съвместни проекти не са реализирани. Показателно е, че движещата сила зад увеличаването на икономическите връзки между Турция и Иран - включително покачването на турските покупки на ирански петрол - е частният сектор, а не държавните компании.

Няма никакво съмнение, че Иран се възползва в значително по-голяма степен, отколкото Турция от ръста в двустранните икономически отношения. Продажбите на ирански нефт и газ, както и водените от Техеран негостоприемни регулации на вътрешния пазар, изместват търговския баланс силно в полза на Иран. До 2011 г. Иран се превръща в най-големия доставчик за Турция на суров петрол и вторият по големина на природен газ. При изключване на търговията с въглеводороди от общия обем, темпът на нарастване на турската търговия с Иран не е особено впечатляващ.⁹⁴ Въпреки това сегашната икономическа политика на Турция спрямо Иран носи отлични печалби и за турската страна, особено при заобикалянето на икономическите санкции чрез разплащане със злато и помага на страната да диверсифицира енергийните си доставки.

Силно впечатление прави и друг дисбаланс в двустранните икономически отношения – доминиращата роля на енергетиката в тях. Движещата сила на все по-задълбочаващите се турско-ирански икономически отношения е именно развитието на енергийната търговия, която поради жизненоважната си стратегическа значимост и за двете държави има влияние и върху политическите им отношения. Турция като бързоразвиваща се икономика има огромни нужди от енергийни ресурси, който Иран като един от световните лидери в добива на нефт и природен газ е в състояние напълно да задоволи. Освен това по този начин Турция успява да разнообрази маршрутите си за внос на енергоресурси, контролирани главно от Русия. По този начин обаче Турция става изключително зависима от вноса на ирански енергоресурси, особено на природен газ, а Иран от приходите от техния износ, особено в условията на международни санкции срещу него. Това задълбочава взаимната зависимост между тях и в крайна сметка благоприятства установяването на взаимноизгодни и устойчиви икономически отношения.

В по-дългосрочен план икономическите успехи на Турция могат да й дадат предимство пред Иран в Близкия изток и извън него. А това в комбинация с активната политика на Анкара за разширяване на нейното регионално влияние, може да влезе в

⁹⁴ Jenkins, G.H., „Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations With Iran”, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/1205Jenkins.pdf>, May 2012

пряко противоречие с иранските цели и интереси в Близкия изток.⁹⁵ Политическото напрежение в региона също може да се окаже заплаха за отличните отношения между двете страни в областта на икономиката.

Независимо от всичко това Турция и Иран винаги са демонстрирали един завиден баланс в отношенията помежду си, като умело са съчетавали съперничество и сътрудничество. Освен това печалбите от ръста на търговията и инвестициите помежду им правят бизнес-средите в Турция и Иран изключително заинтересувани от създаването на една спокойна и устойчива връзка, която да позволи техните бизнес интереси да бъдат защитени.⁹⁶

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Синан Ульген, „Место под солнцем или пятнадцать минут славы? Новый внешнеполитический курс Турции”, http://carnegieendowment.org/files/Ulgen_WorkingPapers_final_rus.pdf , 2011, достъпен на 21.07.2015

2. Gareth H., Jenkins, „Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations With Iran”, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/1205Jenkins.pdf>, May 2012, достъпен на 17.07.2015

3. F. Stephen Larrabee, Alireza Nader, „Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East”, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR200/RR258/RAND_RR258.pdf, 2013 , достъпен на 20.06.2015

3. Suleyman Elik - „Iran-Turkey relations 1979 – 2011”, London-New York: Routledge, 2012

4. Harun Yahya, „Iran-Turkey: Relations of old friends”, <http://www.tehrantimes.com/oped/114936-iran-turkey-relations-of-old-friends> , 08.04.2014, достъпен на 14.01.2015

5. Richard J. Heydarian, „Iran-Turkey Partnership on Ice”, http://www.huffingtonpost.com/richard-javad-heydarian/iranturkey-partnership-on_b_2256707.html , 01.03.2013, достъпен на 25.06.2015

6. Karen Kaya „Turkey-Iran Relations after the arab spring”, <http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/Turkey-Iran.pdf>, 2012, достъпен на 20.11.2014

⁹⁵ Larrabee, F. S., Nader, A., „Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East”, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR200/RR258/RAND_RR258.pdf, 2013

⁹⁶ Khajehpour, B. „Five Trends in Iran-Turkey Trade, Energy Ties”, <http://www.al-monitor.com/pulse/fr/originals/2013/10/iran-turkey-trade-energy-ties-increase-five-reasons.html> , 31.10. 2013

7. Nader Habibi, „Turkey and Iran: Growing Economic Relations Despite Western Sanctions”, <http://www.brandeis.edu/crown/publications/meb/MEB62.pdf>, May 2012, достъпен на 25.07.2015
8. Can Erimtan, „Turkey’s Tehran thaw: What lies behind Erdogan’s rapprochement with Iran”, <http://rt.com/op-edge/turkey-iran-thaw-history-521/> , 11.02. 2014, достъпен на 10.01.2015
9. “Turkey’s Halkbank to Handle Iran Payments So Long as Legal,” *Today’s Zaman*, January 26, 2012
10. Karyn Peterson and Mark Shenk, “OPEC Output Falls as Iran Pumps Least in 22 Years, Survey,” *Businessweek*, July 31, 2012.
11. John Daly, „How Far Will Turkey Go in Supporting Sanctions Against Iran?”, <http://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/48-how-far-will-turkey-go-in-supporting-sanctions-against-iran> , 03.07.2013, достъпен на 15.11.2014
12. Jonathan Schanzer , Mark Dubowitz, „Iran's Turkish Gold Rush”, <http://foreignpolicy.com/2013/12/26/irans-turkish-gold-rush/> , 26.12.2013, достъпен на 10.11.2014
13. Gökhan Kurtaran, “Iranian Firms Get Closer to Turkey, Says Businessman,” *Hürriyet Daily News*, February 28, 2012, <http://gecis.hurriyetdailynews.com/Default.aspx?pageID=238&nID=14802&NewsCatID=345>, достъпен на 15.07.2015
14. Kemal Kirisci, Rob Keane, „Is a Deal with Iran Bad for Turkey?”, <http://www.brookings.edu/research/opinions/2014/01/21-deal-with-iran-bad-for-turkey-kirisci-keane> , 21.01.2014, достъпен на 22.07.2015
15. Piotr Zalewski and Daniel Dombey, „Iran nuclear deal offers economic opportunities for Turkey”, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/6a8b3dc6-5823-11e3-82fc-00144feabdc0.html#axzz3NQKC256q> , 28.11.2013, достъпен на 16.07.2015
16. Vali R. Nasr, „Iran, Turkey’s New Ally?”, http://www.nytimes.com/2013/12/30/opinion/nasr-iran-turkeys-new-ally.html?_r=0, 29.12.2013, достъпен на 13.11.2014
17. Stephen J. Flanagan, „The Turkey, Russia, Iran Nexus driving forces and strategies“, http://csis.org/files/publication/130318_Flanagan_TurkeyRussiaIran_web.pdf, March 2013, достъпен на 26.07.2015
18. Serhan Ünal & Eyüp Ersoy, „Political Economy of Turkish-Iranian Relations: Tree Asymmetries”, March 2014, http://www.orsam.org.tr/en/enUploads/Article/Files/20141016_serhat.unal.eyup.ersoy.pdf/ , достъпен на 24.07.2015
19. Bijan Khajepour, „Five Trends in Iran-Turkey Trade, Energy Ties”, <http://www.al-monitor.com/pulse/fr/originals/2013/10/iran-turkey-trade-energy-ties-increase-five-reasons.html> , 31.10. 2013, достъпен на 20.03.2015
20. Bijan Khajepour, „The role of economic & energy relations with Turkey and Russia in Iran’s national strategy“, http://csis.org/files/attachments/120529_Khajepour_Russia_Turkey_in_Iran_National_Strategy.pdf, March 29, 2012, достъпен на 28.07.2015
21. “From Flat-Screen TVs to Dutch Flowers: Iranian Smugglers Defy Sanctions Threat,” *Guardian*, <http://www.theguardian.com/world/2012/jan/23/iranian-smugglers-defy-sanctions-threat> , 23.01.2012, достъпен на 28.07.2015
22. Hasan Selim Ozertem, „Wither Turkish-Iranian economic relations?”, <http://www.turkishweekly.net/columnist/3851/wither-turkish-iranian-economic-relations.html> , 28.02.2014, достъпен на 26.06.2015

23. Najmeh Bozorgmehr, „Iran seeks closer trade ties with UAE as nuclear talks lift mood“, <http://www.ft.com/cms/s/0/52227414-f857-11e3-815f-00144feabdc0.html#axzz3gst4f0Iu>, June 29, 2014, достъпен на 24.07.2015
24. Turkish Embassy in Tehran, January 2014, <http://www.musavirlikler.gov.tr/index.cfm?>, достъпен на 15.11.2014
25. “Ozal Daughter Investing \$400m in Iran,” *Tehran Times*, June 22, 2011, <http://news.kodoom.com/en/iran-politics/ozal-daughter-investing-400m-in/story/1924643/> June 22, 2011, достъпен на 20.07.2015
26. <http://www.economy.gov.tr/index.cfm?sayfa=index&CFID=4018439&CFTOKEN=48316231>, July/2013, достъпен на 14.11.2014
27. Gareth M. Winrow, “Turkey and East-West Gas Transportation Corridor”, *Turkish Studies*, Vol. 5, No. 2, 2004, p. 30.
28. Daphne McCurdy, “Turkish-Iranian Relations: When Opposites Attract,” *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 7, No. 2, 2008, p. 92, http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_vol7_no2_dmc.pdf, достъпен на 13.11.2014
29. Annex I, UN Security Council Resolution 1929 (2010), <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4c1f2eb32.html>. Accessed December 2011., достъпен на 01.11.2014
30. “Turkish banks cut links with Iranian lender,” Reuters, 18 May 2011.
31. EPDK (Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu), “Doğal Gaz Piyasası Raporu 2011”, http://www.epdk.gov.tr/documents/dogalgaz/rapor_yayin/Dpd_Rapor_Yayin_Sektor_Raporu_2011_YML4K810nps7.pdf, Yili 2011, достъпен на 20.07.2015
32. İsmail Altunsoy, “Rusya Doğalgaza yüzde 8 değil, yüzde 4 indirim yaptı”, *Zaman*, March 30, 2013, http://www.zaman.com.tr/ekonomi_haber-inceleme-rusya-dogalgaza-yuzde-8-degilyuzde-4-indirim-yapti_2071769.html., достъпе на 12.11.2014
33. “U.S. Says Turkey’s Gas Deal with Iran Particularly Unwise,” *Today’s Zaman*, http://www.todayszaman.com/national_us-says-turkeys-gas-deal-with-iran-particularly-unwise_116873.html, 17.07.2007, достъпен на 16.11.2014
34. Saban Kardas, “Turkish-Iranian Energy Cooperation in the Shadow of U.S. Sanctions on Iran,” *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 7, Issue 144, , http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=36672&tx_ttnews%5BbackPid%5D=27&cHash=8436c0b638#.VKPHytJ9RYc, 27.07.2010, достъпен на 17.11.2014
35. Pinar Dost-Niyego and Orhan Taner, „Turkish-Iranian Rapprochement and the Future of European and Asian Energy“, April 2014, http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Turkish-Iranian_Rapprochement.pdf, достъпен на 02.12.2014
36. “Iran, Turkey Sign Gas Pipeline Deal”, Fars News Agency, 24 July 2010, <http://www.highbeam.com/doc/1G1-232685995.html>, достъпен на 10.11.2014
37. İsmail Altunsoy, “İran’a Boru hattı Kıyağı,” *Zaman*, March 4, 2014, http://www.zaman.com.tr/ekonomi_irana-boru-hatti-kiyagi_2203017.html., достъпен на 12.11.2014
38. <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2012/03/19/hurmuz-bogazinin-alternatifi-ceyhan-olacak> ., достъпен на 14.11.2014
39. “Basra petrolü Yumurtalık’a akacak,” *Sabah*, March 10, 2014, <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2014/03/10/basra-petrolu-yumurtalika-akacak>, 10.3.2014, достъпен на 24.07.2015
40. EPDK, “Petrol Piyasası Raporu 2012”, p. 12. http://www.epdk.org.tr//documents/petrol/rapor_yayin/Ppd_EMRA_SectoReport_2012.pdf, достъпен на 23.07.2015